

Ukraina Sitši küttide leegion (1914–1918)

Ruslana Martsenjuk

Abstract. This article is devoted to the sole Ukrainian national military unit that existed in World War I, namely the Legion of Ukrainian Sich Riflemen. It was founded in August 1914 within the Austro-Hungarian Armed Forces as The Imperial and Royal Ukrainian Volunteer Legion, being a part of the Austrian Territorial Army (*Landwehr*). The creation of the Legion was initiated by the Supreme Ukrainian Council, the national steering body, composed of influential Ukrainian politicians, public figures and activists. There were 28,000 volunteers altogether, young women among them, who responded to the appeal of the Council and gathered in Lviv in the first days of the war. Most of them were members of various Ukrainian paramilitary and sport organizations which maintained old Cossack traditions.

Austrian military authorities limited the strength of the Legion to 2,500 men. In September 1914, the newly recruited soldiers pledged their allegiance not only to Austria but also to Ukraine. After that the Legion was deployed to the Transcarpathian region, where training was completed and the Legion was sent to the front in spring 1915. The Legion participated in the liquidation of the Russian breakthrough near Berezhany on 2 November 1915. In the battle on the slopes of the Lysonia hill more than a thousand Ukrainian riflemen were killed, wounded or taken prisoner by the Russian forces.

In summer 1916, during the Russian main offensive commanded by General Alexei Brusilov, the Legion defended its positions during two months along the hill path between Pidhaitsi and Berezhany and was surrounded. One hundred and fifty Ukrainians were killed in action and 1,000 taken prisoner.

In February 1917, the Legion returned to the trenches near Berezhany. After the February revolution in Russia and the fall of the Russian

Monarchy the hostilities ceased for a while. The legionaries fraternized with Ukrainian soldiers in the Russian army. In summer, the Russian Provisional Government under pressure from the Allies launched a new offensive. At the end of June 1917, the Legion entered a fierce battle near the village of Koniukhy. As a result almost a half of approximately 1,000 riflemen were killed or captured by the enemy. Later, the remains of the Legion, along with soldiers from its reserve and replenishment unit, participated in the counteroffensive of German and Austrian troops. On their way to the Zbruch river the legionaries took bloody revenge, capturing the town of Kozova.

In February 1918, the Ukrainian People's Republic was established and signed a peace treaty with Germany and other Central Powers. German and Austrian troops occupied Ukraine and drove the Bolsheviks out. The Legion also participated in the occupation. Riflemen were deployed near the city of Oleksandrivsk (modern day Zaporizhia), where they stayed until the end of the Great War. After the disintegration of Austria-Hungary, the Legion became the regular military unit of the West Ukrainian People's Republic, proclaimed in November 1918. Former legionaries participated in the Polish-Ukrainian War and suffered heavy losses. Finally, on 2 May 1920, the unit was disbanded.

I maailmasõja ajal sõdis rinde mõlemal poolel umbes 4,7 miljonit ukrainlast, neist neli miljonit Venemaa ja veel 700 000 Austria-Ungari poolel. Nii suurtest arvudest hoolimata aga eksisteeris ainult üks Ukraina rahvuslik väekoondis – Ukraina Sitši küttide leegion (ukraina keeles *Українські січові стрільці*, USS), mis kuulus Habsburgide monarhia relvajõudude koosseisu. Leegioni isikkoosseisu suurus eri aegadel ei ületanud 2500 inimest, kokku teenis aastatel 1914–1918 väekoondises aga üle 10 000 inimese.¹ Leegion käis läbi kogu sõja, võttis osa enam-vähem kõigist tähtsamatest lahingutest oma rindel ja saavutas igavese kuulsuse.

¹ Kim Jelisejevič Naumenko (Ким Елисеевич Науменко), „Ukrainskie voennye formirovaniia Avstro-vengerskoj armii v Pervoj mirovoj vojne (po dokumentam arxivov Ukrainy)“ (Українські військові формування Австро-Венгерської армії в Першій світовій війні (по документам архівів України)), – *Poslednjaja vojna Rossijskoj imperii: Rossija, mir nakanune*,

Leegioni asutamise alguseks võib pidada 1911. aastat. Just siis sündis idee moodustada Galiitsias sõjaväestatud ukraina noorsoo-organisatsioon. Nende peamiseks eesmärgiks oli noormeeste ettevalmistamine relvastatud võitluseks ukraina rahvuslike õiguste eest. Esimesed organisatsioonid olid salaühingud, mis tegutsesid gümnaasiumides ja ülikoolides. Pärast Venemaa ja Austria-Ungari suhete teravnemist leidis noorsoo militariseerimise idee vastukaja nii poliitilistes ringkondades kui ka spordiseltsides, nagu „Sokol“, „Sitš“ ja „Plast“.

18. märtsil 1913 saavutas Kõrõlo Trõljovskõi² esimese kütiseltsi, „Sitši kütide“, registreerimise. Sellega ühinesid teiste provintside seltsid. „Sitši kütide“ esimeseks juhatajaks sai Lvivi advokaat Volodõmõr Starosolskõi,³ tema asetäitjaks aga Dmõtõro Katamai⁴.

25. jaanuaril 1914 asutati Lvivis veel üks ühing nimega „Sitši kütid II“. Selle juhatajaks sai Roman Daškevõtš.⁵ Lisaks neile kahele kütiliikumise

v ходе и после Первой мировой войны по документам российских и зарубежных архивов (Последняя война Российской империи: Россия, мир накануне, в ходе и после Первой мировой войны по документам российских и зарубежных архивов) (Moskva: Nauka, 2006), 239.

² Kõrõlo Trõljovskõi (Кирило Трилевський, 1864–1940) – õppis Tšernivtsi ja Lvivi ülikoolis, *dr. jur.*, advokaat. 1900. aastal asutas esimese võimlemis- ja tuletõrjeseltsi „Sitš“, a-st 1912 Ukraina Sitši Liidu peaataman. A-st 1907 Austria riiginõukogu alamkoja, a-st 1913 Galiitsia maapäeva (Sejmi) liige. 1914. a augustist Sitši Kütide Seltsi organisatsiooniosakonna juhataja, hiljem ka Ukraina Sitši kütide leegioni sõjalise valitsuse ülem. 1919 oli Lääne-Ukraina Rahvavabariigi rahvusraada liige, hiljem a-ni 1927 Lääne-Ukraina Rahvavabariigi eksiilvalitsuse juures asuva koordinatsioonikomitee liige. Naasis Ukrainasse, suri Kolomõjas.

³ Volodõmõr Starosolskõi (Володимир Старосольский, 1878–1942) – õppis Krakówi, Lvivi ja Viini ülikoolis, täiendas end Berliinis, Grazis ja Heidelbergis, *dr. jur.*, advokaat. 1913 Sitši Kütide Seltsi kaasasutaja ja esimees Lvivis, 1914. a augustist Ukraina Peanõukogu ja Ukraina Sitši kütide leegioni sõjalise valitsuse liige, Ukraina Vabastamise Liidu liige Viinis. 1918. aastal osales Lvivi novembriülestõusu ettevalmistamises, 1918–1919 Poola-Ukraina sõja ajal Poola vanglas. 1919. a sügisel Ukraina Rahvavabariigi välisministri asetäitja. 1920–1927 emigrandina Viinis ja Prahhas, seejärel naasis Lvivi ja tegutses advokaadina, muu hulgas kaitses ukraina rahvuslasi. Pärast Lvivi vallutamist Punaarmee poolt 1939. a septembris oli Lvivi ülikooli professor. Vangistati 1939. a novembris ja mõisteti kaheksaks aastaks Gulagi, suri vangilaagris Kemerovo oblastis.

⁴ Dmõtõro Katamai (Дмитро Кагамай, 1886–1935) – lõpetas Lvivi ülikooli, organiseeris Sitši Kütide Seltsi osakondi, 1912–1914 ajakirja „Sitšovi visti“ (Sitši Uudised) toimetaja. 1914–1917 Ukraina sõjalise valitsuse sekretär, võttis osa Ukraina Sitši kütide leegioni formeerimisest. Pärast Lääne-Ukraina Rahvavabariigi moodustamist oli 1918–1921 Ukraina Galiitsia armee Viini kogumispunkti komandant. Suri Viinis.

⁵ Roman Daškevõtš (Роман Дашкевич, 1892–1975) – õppis Lvivi ülikoolis, *dr. jur.* 1912–1914 Sitši kütide liikumise üks organiseerijaid Galiitsias. Läks I maailmasõtta Austria-Ungari

keskusele moodustati 1913. aasta sügisel ka kolmas, „Kütikuren (kütipataljon) seltsi „Sokol“ juures“. Kõik kolm organisatsiooni tegelesid sõjaasjanduse õpetamisega ukraina noorsoole. Austria võimud aga tegid ühingute tegevusele mitmesuguseid takistusi ja kui poleks puhkenud maailmasõda, oleks need organisatsioonid tõenäoliselt võimude korraldusel suletud.

28. juunil 1914 tapeti Sarajevos ertshertsog Franz Ferdinand ja tema abikaasa ning 28. juulil 1914 kuulutas Austria-Ungari valitsus sõja Serbiale, millesse peagi osutusid haaratuks peaaegu kõik maailma riigid. Nende sündmuste mõjul ühinesid 2. augustil 1914. aastal kõik Galiitsia ukraina erakonnad ja asutasid Ukraina Peanõukogu eesotsas Kost Levõtskõiga.⁶ Veidi hiljem asutas peanõukogu Ukraina sõjalise valitsuse – organisatsiooni, millest pidi saama Austria-Ungari armee koosseisu kuuluva ukraina vabatahtlike rahvusliku väekoondise, Ukraina Sitši küttide leegioni kõrgem väejuhatus.

6. augustil 1914 avaldatud Ukraina Peanõukogu ja Ukraina sõjalise valitsuse manifestiga teatati ukraina rahva valmisolekust võitluseks Austria ja Saksamaa koalitsiooni poolel ning kutsuti ukraina noorust üles koonduma Ukraina Sitši küttide kollaste-helesiniste lippude alla.⁷ Pärast manifesti avaldamist hakkasid nii Galiitsia noored kui ka vanemate aastakäikude mehed end massiliselt Sitši küttide liikmeks registreerima. Algses kogunesid nad maakonnakeskustes, kus tegutsesid sõjalise valitsuse

armee ohvitserina, 1915 langes Vene sõjavangi, 1917. a kevadel põgenes Kiievisse. 1917. a novembris organiseeris Sitši küttide Galiitsia-Bukoviina pataljoni, 1918. a jaanuaris osales Kiievi lahingutes. Seejärel Sitši küttide suurtükiväebrigaadi ülem. A-st 1920 elas Tšehhoslovakkias ja Austrias, Ukraina sõjaväelise organisatsiooni kaasasutaja. 1921 naasis Galiitsiasse, 1921–1922 Sitši seltsi esimees Galiitsias, pärast selle keelamist Poola võimude poolt 1926. aastal asutas paramilitaarse spordi- ja võimlemiseltsi „Lug“. A-st 1943 kuni surmani elas Austrias.

⁶ Kost Levõtskõi (Кость Левицький, 1859–1941) – õppis Viini ja Lvivi ülikoolis, advokaat. 1899–1900 esimese ukrainakeelse juriidilise ajakirja „Tšassopõs pravnotša“ (Часопис правнича) kaasasutaja ja toimetaja. 1907 valiti Austria riiginõukogu alamkotta ja 1908 Galiitsia maapäeva (Seimi) liikmeks. Pärast I maailmasõja algust Ukraina Peanõukogu esimees Lvivis, 1918–1919 Lääne-Ukraina Rahvavabariigi valitsuse (riigisekretariaadi) esimees. 1920. aastal juhtis Ukraina delegatsiooni Riia rahuläbirääkimistel ning 1921 ja 1922 Genfi läbirääkimistel. 1924–1939 advokaat Lvivis. Kui Punaarmee vallutas 1939. a sügisel Lvivi, arreteeriti NKVD poolt, kuid vabastati enne Saksamaa – NSV Liidu sõja algust. Suri Lvivis.

⁷ Іван Монолатій (Іван Монолатій), *Formuvannja ta bojovuj šljax Ukrain's'kux sičovux stril'civ, 1914–1918 rr.* (Формування та бойовий шлях Українських січових стрільців, 1914–1918 рр. (Kiiev: Tempora, 2008), 35.

maakonnakomiteed. Maakonnakeskustest saadeti vabatahtlikud suu-rematesse linnadesse: Strõisse, Ternopili, Stanislavi (Ivano-Frankivsk), Przemýšli ja Drogobõtsi ning sealt partiide kaupa Lvivi, kus alustati USS-i leegioni formeerimist. Kuid peagi jätsid austerlased Lvivi maha ja vabatahtlikud suunati Strõisse.

Leegioni komplekteerimisel kerkis hulk probleeme: vabatahtlike ülalpidamiseks ei olnud raha ja isikkoosseisu väljaõppeks instrukto-reid, samuti ei soovinud Austria võimud formeerida ukrainlastest eraldi sõjaväeüksust. Esimene probleem lahendati ülemaalse korjandusega vabatahtlike ülalpidamiseks, teine aga ainult poolenisti: Austria armeest õnnestus leegioni teenistusse üle tuua ainult 20 ohvitseri, kellest said instruktorigid.⁸ Kolmas probleem jäi pikaks ajaks lahendamata. Austria sõjaväevõimud tegid leegioni moodustamisele kõiksuguseid takistusi. Nad nõudsid, et Strõisse saabunud 10 000 vabatahtlikust jäetaks leegionile ainult 2000 inimest. Sitši küttidele anti vananenud Werndli vintpüssid,⁹ mis olid Austria-Ungari armee relvastusest maha võetud juba 1889. aastal. Leegionile ei antud laskemoona, vorme ega jalanõusid. Austria võimude põhinõudmine oli, et leegion annaks ustavusvande Austria-Ungari impeeriumile.

Pärast pikki läbirääkimisi Austria väejuhatusega õnnestus leegioni ettenähtud koosseis suurendada 2500 meheni ning samuti saada väikeses koguses uuemat relvastust (Mauseri vintpüssid) ja vorme.¹⁰ Vastutasuks aga pidi leegion monarhiale truudust vanduma. Niiviisi ei saanud leegionist iseseisvat Ukraina väeüksust Austria armee alluvuses.

3. septembril 1914 andis USS-i leegion ustavusvande Habsburgide troonile ja mõne tunni pärast ka truudusvande Ukrainale: „Mina, Ukraina Sitši kütt, annan vande Ukraina vürstide, hetmanite, Zaporizžja Sitši, kal-

⁸ Мукoла Лазарoвyч (Микoла Лазарoвич), *Сyн Лeгиoну Укрaїнськyх сiчoвyх стрiльцiв нa Тернoпiллi (другa рoлoвyнa 1915 – рoчaтoк 1918) (Чин Лeгиoну Укрaїнськyх сiчoвyх стрiльцiв нa Тернoпiллi (другa пoлoвинa 1915 – пoчaтoк 1918 р.))* (Ternopil: Bohdan, 2012), 7.

⁹ Josef Werndli ja Karel Holubi konstrueeritud vintpüss M1867 oli tagantlaetav 11,15 mm ühelasuline relv, mille Austria armee võttis relvastusse 1867. aastal. 1880. aastate teisel poolel läks Austria-Ungari armee üle 8 mm viie padruniga salvaga Mannlicher M1886-88 vintpüssile ning Werndli vintpüssid jäeti tagalaüksuste relvastusse. (*Tlk.*)

¹⁰ Мукoла Лyтвyн, Кiм Нaумeнкo (Микoла Литвин, Кiм Нaумeнкo), *Iсторiя гaлицькoгo стрiльцтвa* (Lviv: Kamenjar, 1991), 15.

Austria-Ungari sõjaväelasi I maailmasõja ajast. Foto Igor Kopõtini kogust

mude ja kogu Ukraina ees võidelda Ukraina relvade au eest kuni viimse veretilgani. Aidaku mind Issand Jumal ja Peaingel Miikael. Aamen.¹¹

Pärast vande andmist sõitis leegion Strabõtšovo linnakesse Taga-Karpaatias, sest Vene väed lähenesid Strõile. Strabõtšovos jaotati leegion kolmeks pataljoniks (kuren). I pataljoni ülemaks sai Mõhhailo Vološõn,¹²

¹¹ Ivan Holovac'kyj (Іван Головацький), *Dmytro Vitovs'kyj – orhanizator Lystopadovoho čynu* (Дмитро Вітовський – організатор Листопадового чину) (Lviv: Halyc'ka vydavnyča spilka, 2005), 8.

¹² Mõhhailo Vološõn (Михайло Волошин, 1877–1943) – lõpetas Viini ülikooli, advokaat. Spordiseltsi „Sokol-Batka“ aktiivne liige, Ukraina sõjalise valitsuse liige. I maailmasõja ajal mobiliseeriti Austria-Ungari armeesse ja määrati 1914. a augustis reservohvitserina USS-i leegioni, algul I pataljoni ülemaks sotniku auastmes, hiljem USS-i kogumispunkti ülemaks Lvivis, kus tegeles aastatel 1915–1918 vabatahtlike värbamisega. Pärast sõja lõppu jätkas oma advokaadipraksisega. 1925–1939 Ukraina Rahvuslik-Demokraatliku Ühenduse keskkomitee liige. 1939. aastal, pärast Lvivi vallutamist Punaarmee poolt, läks Krakówisse, 1941 naasis Lvivi, oli advokaatide koja üks asutajaid ja president.

II pataljoni ülemaks Grõgori Kossak¹³ ja III alakoosseisulise pataljoni ülemaks Stepan Šuhhevõtš¹⁴. Leegioni ülemaks määrati Mõhhailo Galuštšõnskõi^{15,16}.

USS-i leegioni koosseis

Pataljoni (kurenisse) kuulus neli sotnjat (roodu või kompaniid). Sotnjad koosnesid omakorda neljast rühmast (tšet), rühmad aga neljast 10–15-mehelisest jaost (rõi, ukr *пуї*). Sotnjas oli 100–150 võitlejat. Lisaks olid igas sotnjas kaks käsitöölist (kingsepp ja rätsep), sotnja kirjutaja ja tema abi ning kaks telefonisti.

Leegioni kuulusid veel ratsa-, kuulipilduja- ja pioneerisotnjad. Ratsasotnjas oli 120 sõdurit ja neli ohvitseri, sotnjaülem oli Roman Kamõnskõi. Kuulipildujasotnjasse kuulusid sotnjaülem, kaks rühmaülemat, neli kuulipildujameeskonna ülemat ja 32 kuulipildujameeskondade liiget. Relvastuses oli neli Schwarzlose kuulipildujat. Esimeseks sotnjaülemaks

¹³ Grõgori Kossak (Григорий Косак, 1882–1939) – lõpetas Drogobõtsi gümnaasiumi ja õpetajate seminari, oli kooliõpetaja, haridustegelane ja osales Sitši liikumises. I maailmasõja ajal USS-i pataljoniülem, I. polgu ülem ja USS-i kooli asutaja. 1918–1919 võitles Ukraina-Poola sõjas, oli Ukraina Galiitsia armee III ja V korpuse ülem. 1924 läks Ukraina NSV-sse, oli Harkivi punakomandõride kooli taktika ja strateegia õppejõud, õpetas ka teistes Ukraina kõrgkoolides. 1931 arreteeriti GPU poolt ja mõisteti kuueks aastaks vangilaagrisse; 1938 arreteeriti uuesti, mõisteti surma ja lasti maha.

¹⁴ Stepan Šuhhevõtš (Степан Шухевич, 1877–1945) – lõpetas Lvivi ülikooli, advokaat ja kohunik. USS-i leegioni pataljoniülem, ataman. 1918–1919 Ukraina-Poola sõjas 4. Zolotšivi brigadi ülem, hiljem Ukraina Galiitsia armee väejuhatuse liige. 1921–1925 Lvivi põrandaaluse ukraina ülikooli kriminaalõiguse professor. Sõdadevahelisel ajal advokaat, muu hulgas kaitses Ukraina rahvusliku vabastusliikumise aktiviste Galiitsias ja Volõõnias. Enne II maailmasõda asus Krakówisse, kus tegutses advokaadina ja ukraina ühingutes. Suri Saksamaal Ambergis.

¹⁵ Mõhhailo Galuštšõnskõi (Михайло Галущинський, 1878–1931) – õppis Lvivi ja Viini ülikoolis, gümnaasiumiõpetaja. Paramilitaarse organisatsiooni „Sits“ aktivist. I maailmasõja ajal USS-i leegioni esimene ülem, a-st 1915 ukraina küsimuste referent ühe Austria korpuse staabi juures. Pärast I maailmasõda oli Lvivi ukraina põrandaaluse ülikooli professor ning Poola Seimi saadik ja senaator Ukraina Rahvuslik-Demokraatliku Ühenduse liikmena. Suri Lvivis.

¹⁶ Mykola Romanovuč Ljutvyn (Микола Романович Литвин), „Lehion Ukraïns'kux sičovux stril'civ: vijs'kove navčannja, vuhovannja, bojovuj šljah“ (Легіон Українських січових стрільців: військове навчання, виховання, бойовий шлях), – *Velyka vijna 1914–1918 rr. i Ukraina (Велика війна 1914–1918 pp. i Україна)*, 1. kd (Kiiev: Klio, 2014), 160.

sai Vassõl Solovtšuk. Pioneerisotnjas oli neli rühma eri valdkondade spetsialistidega. Sotnjat juhtis I. Silka.

Peale selle kuulus leegioni koosseisu ka tagavarasotnja (mida alguses juhtis Mõhhailo Vološõn) ning sanitaartenistus, voor, majandusosakond, košš (ukr *киш*) ja pressiteenistus. Sanitaartenistuses oli kaks arsti ja neli sanitari, kelle käsutuses olid sidumismaterjalid, arstiriistad ja kaks paarisrakendit haavatute äraveoks. Esimesed arstid olid Ivan Rõhlo ja A. Beljai. Igale sotnjale anti oma voor. See koosnes neljast neljahobuserakendiga vankrist ja väliköögist. Esimene vanker oli sotnja kantselei tarbeks, teine ja kolmas toiduainetele, neljas aga laskemoonale. Majandusosakonda (intendantuuri) kuulus peaintendant, tema abi, pataljonide intendandid ning sotnjate ispravnikud. Majandusosakonna peaülesanne oli leegioni varustamine toiduainete, vormide ja jalatsitega. Košš oli USS-i leegioni tagala, kus valmistati ette täiendust. Košš jaotus mitmeks osakonnaks: registreerimiskantselei, värvatute osakond (mis jaotas uued mehed leegioni allüksuste vahel), tervenejate osakond (koondas nii mehi, kes olid pärast tervenemist tagasi pöördumas oma väeossa, kui ka haavatuid, kes ootasid edasisaatmist hospidali), jaamakomando (tagas korra koši peatustes) ja värbamisosakond (valis vabatahtlike seast sobivad mehed välja). Lisaks kuulus košši veel ohvitser, kes juhtis kõiki majandusasju.

Pressiteenistus – pressituba – oli leegioni kirjandus- ja kunstiring ülesandega hoida alal Ukraina Sitši küttide sõjaväelisi traditsioone. Sõja ajal formeeriti leegioni juures veel eriüksused (rühmad), mille relvastuses olid kerged ja rasked miinipildujad, granaadiheitjad ja leegiheitjad ülesandega kaitsta oma üksusi vaenlase pealetungi korral. Need rühmad tegutsesid peajasjalikult kaitses. Eriüksuste ülemaks määrati horunži I. Rogulskõi.

Ukraina Sitši küttide sõjategevus aastatel 1914–1916

1914. aasta varasügisel sai Austria-Ungari armee lüüa lahingus Lvivi pärast ja alustas taganemist läände, Karpaatidesse. Vene väed piirasid sisse Przemyšli kindluse ja hõivasid ilma lahinguteta Karpaatide eelmäestiku. Raskes rindeolukorras meenus Austria väejuhatusele USS-i leegion.

10. septembril sõitis esimene sotnja (ülem Vassõl Dõdušok) Veretske külla ja seitsme päeva pärast siirdi teine sotnja (ülem A. Semenjuk) Sjanki külla. Mõlemad üksused pidid tugevdama ooberst Drechsleri lahingugruppi. Väljasõit oli nõnda ootamatu, et sõdurid ei saanud ei korralikke vorme, laskemoona ega relvastust. Vanade Werndli vintpüsside asemele anti neile uued Mannlicheri omad alles rindel. Kuid raskused ei mõjutanud sitšlaste otsustavust, juba 25. septembril astusid nad oma esimesse lahingusse Sjanki küla lähistel. A. Semenjuki sotnjal oli kokkupõrge Kubani kasakate ratsapiilkonnaga, mis lõppes Sitši küttidele võidukalt.

27. septembril paistsid silma kaks Vassõl Dõdušoki sotnja rühma. Koos ratsaeskadroni ja Ungari sandarmite rühmaga hävitasid nad Vene suurtükipatarei ja peatasid mõneks tunniks venelaste pealetungi Sjanki külale, mille Vene väed sellest hoolimata vallutasid. Sjanki pärast peetud lahingus kandis A. Semenjuki sotnja ka esimesed kaotused: viis meest langes ja mõned võeti vangi. Järgmisel päeval, 28. septembril, ületasid Vene väed Klõmetsi ja Verbjaži asula vahel Austria Galiitsia ja Ungari vahelise halduspiiri. Veretske küla lähedal sattus löögi alla Dõdušoki sotnja ning kaotas kümme meest langenute, üksteist haavatute ja kaheksa sõjavangidena.¹⁷

Samal ajal paiskas Austria väejuhatas Karpaatidesse 2. armee, mis oli pidanud ründama Serbiat. Veretske-Lavotšne-Strõi suunal tegutses kindral Hofmanni¹⁸ lahingugrupp, hiljem XXV korpus. Sellele korpusele allus ka USS-i leegion, mida 20-mehelisteks salkadeks jaotatuna rakendati rekkeks ja diversioonideks vaenlase lähitagalas.

26. septembril 1914 saabusid Volovetsi linnakesse kolm Sitši küttide sotnjat, mida juhtisid Semjon Goruk,¹⁹ Dudõnskõi ja Ossip Budzõnov-

¹⁷ Monolatij, *Formuvannja*, 44.

¹⁸ Peter von Hofmann (1865–1923, a-st 1917 vabahärra von Hofmann), 1918 jalaväekindral, XXV korpuse ülem sõja lõpuni. (*Tlk.*)

¹⁹ Semjon Goruk (Семен Горук, 1873–1920) – lõpetas Lvivi ülikooli filosoofiateaduskonna ja Austria sõjakooli, oli Sokoli-Sitši liikumise aktivist. I maailmasõjas USS-i leegioni roodu- ja pataljoniülem. 1916–1917 Vene sõjavangis. 1918–1919 Ukraina-Poola sõjas Ukraina Galiitsia armee esimene staabiülem ja hiljem brigaadiülem. 1920. a aprillis langes Tšekaa kätte, suri Solovki vangilaagris.

skõi²⁰. Mehed olid tsiviilriietes ja relvastatud Werndli vintpüssidega. Volovetsis jaotati nad kümneks iseseisvaks salgaks, mis koosnesid ülemast, tema asetäitjast ja 18 kütist. Iga salk pidi ületama iseseisvalt rindejoone ja tegutsema seejärel talle määratud alal. Pärast neljanädalast sissitegevust pidid salgad üle rindejoone naasma. Mõne aja pärast saadeti sissidena vaenlase tagalasse veel kaks sotnjat, mille ülemad olid J. Konõk ja I. Baran.

Samal ajal aga murdsid Vene väed Galiitsias Austria rindest läbi. Austria väed hakkasid Beskiidide mäeahelikust Taga-Karpaatiasse taganema. Kui Beskiididesse ilmusid USS-i üksikud salgad, hakkasid Austria komandörid oma initsiatiivil neid liitma oma kaotusi kandnud üksustega. Sel kombel sattusid paljud salgad laialipillutatuna Austria armee eri üksuste koosseisu. Osa salku naasis Volovetsi. Mõned salgad suutsid siiski rindejoone ületada, kuid olles mõnda aega ekselnud Volove küla ümbruses, pöördusid nad tagasi. Ainult üks salk G. Ivanenko juhtimisel suutis jõuda Drogobõtsi piirkonda, kus alustas aktiivset tegevust. Salk ühines leegioniga alles pärast Galiitsia vabastamist. Nõnda lõppes USS-i sissitegevus, millel polnud muud tulemust peale suurte kaotuste ja leegioni allüksuste laialipillutamise.²¹

USS-i ajaloo järgmiseks teetähiseks sai sõjategevus 1914. aasta oktoobris, kui pärast Austria armee purustamist Galiitsias paiskas Vene väejuhatas mõned korpused Galiitsiast Varssavi alla. Austria armee aga kasutas ära vaenlase nõrgenemist, alustas koos Saksa vägedega aktiivset sõjategevust ning jõudis juba oktoobri teisel poolel Hõrivi-Turka-Sõnjovõdne joonele. Sõjategevuses osales ka kindral von Hofmanni korpus, millele allus USS-i leegion. Korpusele tehti ülesandeks anda löök Strõi suunas ja seejärel toetada kindral Lehmanni²² 8. ratsaväediviisi

²⁰ Ossip Budzõnovskõi (Осип Будзиновський, 1885–1919) – lõpetas Lvivi ülikooli juristina, oli Sokoli-Sitši liikumise aktivist. A-st 1914 ülemlieitnant USS-i leegionis. 1918. a novembrist teenis Ukraina Galiitsia armees, osales Lvivi lahingutes ja oli 2. brigaadi pataljoniülem. Suri tüüfusse.

²¹ *Ukraïns'ki sičovi stril'ci, 1914–1920: preprint. vidtvorennya z vyd. 1935 r. (Українські січові стрільці, 1914–1920: препринт. відтворення з вид. 1935 р.)* (Lviv: Slovo, 1991), 21–22.

²² Georg von Lehmann, vabahärra (1856–1936), hiljem ratsaväekindral ja korpusejuhataja. (Tlk.)

Drogobõtsi tagasivallutamisel. Nendes lahingutes oli sitšlastel tähtis osa, sest nad kuulusid Austria vägede avangardi.

Kindral von Hofmanni korpus jaotati kolme gruppi. 130. brigaad pidi tegutsema Lavotšne-Skole-Sõnjovõdne-Strõi suunal, 129. brigaad Veretske-Skole ja 131. brigaad Volove-Bolehhivi-Strõi suunal. Leegioni kolm sotnjat Grõgori Kossaki juhtimisel allutati 129. brigaadile, Barani sotnja 131. brigaadile ning Stepan Šuhhevõtši poolpataljoni mõlemad sotnjad jäid Turka alevis paiknenud 8. ratsaväediviisi ülema kindral von Lehmanni käsutusse. Lahingutegevust alustasid 129. ja 130. brigaad energilise löögiga Tuhholka ja Lavotšne suunas. Vene väed oleksid võinud selle pealetungi peatada, kuid nende paremat tiiba hakkas ümber haarama 8. ratsaväediviis, mida oli tugevdatud Dmõtro Võtovskõi ja Ossip Budzõnovskõi juhitud kahe USS-i sotnjaga. Venelased sunniti taganema ja nad jätsid Strõi maha, kuhu 19. oktoobril sisenesid 130. brigaadi üksused. Seejärel siirdi 129. brigaad ja üks Grõgori Kossaki sitšlaste sotnjadest appi kindral Lehmanni ratsaväelastele, kes koos kahe USS-i sotnjaga piirasid 19. oktoobril sisse Borõslavi ja Nagujevõtši. Järgmisel päeval sisenes Grõgori Kossaki sotnja Drogobõtsi, mille vaenlane oli maha jätnud.²³

Sel ajal kaitsesid kaks ülejäänud USS-i sotnjat Strõid, sest Vene väed olid oma reservid järele tõmmanud ja alustasid 21. oktoobril vastu pealetungi. Venelaste esimest rünnakut saatis edu ja austerlased hakkasid taganema. Ja jälle täitsid sitšlased tähtsat ülesannet, sest nüüd olid nad arjeguardiks ja katsid austerlaste taganemist, demonstreerides nii kangelaslikkust kui ka oma eeskujulikku väljaõpet, kuid vaenlast kinni pidada neil ei õnnestunud. Samasugune olukord kujunes ka 8. ratsaväediviisi löigus, mis pärast ebaõnnestunud pealetungi Urižile oli sunnitud taganema. Jällegi katsid austerlaste taganemist edukalt USS-i kütid, kes olid määratud arjeguardi. Novembri alguses koondati USS-i leegion peaaegu täies koosseisus Annabergi²⁴ asula ümbrusse.

Pärast rinde stabiliseerimist otsustas Austria väejuhatatus koos Saksa üksustega teha Karpaatides talvise pealetungi. Selleks formeeriti Lõuna-

²³ *Ukrain's'ki sičovi strilci*, 23.

²⁴ Tänapäeval Nagirne Lvivi oblasti Skolivski rajoonis. 1835. aastal asutatud endine saksa koloonia, nimetati 1939. aastal ümber Annivkaks ja 1945. aastal Nagirneks.

Austria-Ungari sõjaväelasi I maailmasõja ajast. Foto Igor Kopõtini kogust

armee, millele allutati ka USS-i leegion. Pealetung algas 21. jaanuaril 1915. Galiitsia ja Ungari piiri läheduses mäetippudel peetud ägedate lahingute järel purustasid Austria ja Saksa väed vaenlase ja tungisid Galiitsiasse. USS-i mõlemad pataljonid tegutsesid oma brigaadide avangardis. 1. veebruaril jõudis I pataljon Staneštše mäetippu, 2. pataljon aga hõivas mahapõletatud Võžlove küla. Venelased kindlustusid Suur-Javirniki²⁵ mäel ja Lavotšne külas.

Õöl vastu 1915. aasta 1. veebruari, kolmekümnekraadises külmas, tegi 1. pataljon Semjon Goruki juhtimisel tiibmanöövri ja sundis venelasi Lavotšnet maha jätma. USS kandis raskeid kaotusi, sest 86 meest sattus hospitali külmavõetud sõrmede või varvastega. Enamik neist jäi sandiks.²⁶ Nende lahingute järel said sitšlased kõigepealt viiepäevase puhkuse ja seejärel suunati reservi.

²⁵ Укр Великий Явірник.

²⁶ Нукуфор Гірняк (Никифор Гірняк), *Organizacija i duhovnij rist Ukraïns'kux sičovux stril'civ* (Організація і духовний рiст Українських січових стрільців) (Philadelphia: Ameryka, 1955), 21–22.

Peagi alustasid täiendust saanud Vene väed pealetungi eesmärgiga paisata austerlaste Lõunaarmee tagasi Beskiidide aheliku taha. Esimeses etapis kavatseti hõivata Magura ja Tatarivka, teises etapis (1915. aasta märtsis ja aprillis) Klõvka ja Makivka mägi. Lahingutes nende mägede pärast osales peaaegu kogu USS-i leegion, mis reservist kiiresti rindele siirdi. I pataljon saadeti Kõtšerka mäele ja oli rindel kuni 19. märtsini. II pataljon siirdi Tatarivka mäele ning pärast selle mahajätmist viidi 130. brigaadi reservi Klõvka ja Makivka mäe vahelisse orgu. Peagi toodi sinna ka I pataljon. Nii olid mõlemad pataljonid ühe brigaadi alluvuses.

Leegion reorganiseeriti 1915. aasta märtsis. Nüüd koosnes see kahest pataljonist, kummaski neli roodu. I pataljoni ülemaks määrati Grõgori Kossak, II pataljoni ülemaks aga Semjon Goruk. Organisatsiooni- ja haldusküsimustes allusid pataljonid korpuse juhatusel, taktikaliselt aga diviisi- või brigaadistaabile.²⁷ Nii suurenes veelgi leegioni sõltuvus Austria väejuhatusel.

Samal ajal algasid lahingud Makivka mäe pärast. 23. märtsist 4. aprillini ründasid Vene väed vahetpidamata sitšlaste positsioone mäe kaitsjate vasakul tiival, kuid edu ei saavutanud. Nad rühmitasid oma üksused ümber ja läksid pealetungile kaitse parema tiiva vastu, mida kaitsesid austerlaste üksused. Siin saavutasid venelased mõõdukat edu, kuid ei jõudnud seda arendada. USS-i kahe roodu vastulöök Dudõnskõi ja Zenon Noskovskõi juhtimisel löi vaenlase äsja hõivatud positsioonidelt välja. Seejärel saabus rindel mõneks nädalaks vaikus, mis lubas koondada I pataljoni Golovetsko külla ning saata osa mehi puhkusele košši, mis sel ajal seisis Mukatševe lähedal Taga-Karpaatias.

Uuesti algas aktiivne lahingutegevus aprilli lõpus. 28. aprillil alustasid Vene väed tormijooksu Makivka mäele, mida kaitsesid Austria-Ungari üksused, mis kuulusid 35. korpuse koosseisu, aga ka Ungari ja Galiitsia maakaitseväelased. Nõrk kaitse ei pidanud vaenlase tugevale löögile vastu ja venelased hõivasid mäe juba esimese rünnakupäeva öösel. USS-i leegionis anti häire. Mäejalamile jõudes läksid I pataljoni kolm roodu ja II pataljoni kaks roodu vasturünnakule. Juba tunni aja pärast oli mägi

²⁷ *Ukraïns'ki sičovi stril'ci*, 31.

sitšlaste valduses. Ebaedust hoolimata aga jätkasid venelased katseid Makivka vallutamiseks, üritades leida austerlaste kaitse nõrka kohta. 29. aprillil alustasid nad teist tormijooksu. Kaks päeva ja kaks ööd ronisid nad mööda järske nõlvu üles ja katsusid sitšlasi mäetipult välja lüüa, kuid iga kord said väärilise vastulöögi ning veeresid pärast iga tagasilööki mäejalamile tagasi.²⁸

1. mai koidu ajal alustasid Vene väed suurtükiväe toetusel järjekordset tormijooksu ja suutsid mäetipu vallutada. Koos Austria sõduritega langes vangi ka osa Sitši kütte. Kaotatud positsioonide tagasivõtmiseks Makivka mäetipul läks järelejäänud osa USS-i leegionist koos kahe äsja väkke kutsutud ungarlaste rooduga vastupeatungile. Puhkes äge ja ebavõrdne lahing. Venelased kaitsesid visalt äsja vallutatud positsioone. Ungarlased kandsid märkimisväärseid kaotusi ja olid sunnitud tagasi pöörduma. Nüüd lasus kogu lahingukoorem USS-i leegionäride õlgadel, kes ründasid kaks korda mäetippu ilma edu saavutamata. Edu saatis alles kolmandat katset, mida toetas Austria suurtükivägi. Sitši kütid hõivasid mäetipu ja vallutasid uuesti Makivka. Nendes lahingutes kandis leegion raskeid kaotusi: 46 meest kaotati tapetuna ja 56 haavatuna, mõnikümmend langes vangi.²⁹ USS-i mehisus ja kangelaslikkus märgiti ära Austria 55. jalaväediviisi ülema kindral Fleischmanni³⁰ päevakäsus, kus on kirjas: „Ukrainlased! Suure uhkusega võite tagasi vaadata oma kangelaslikule võitlusele. Igaüks, kes kuulub teie leegioni, mida täie õigusega võib nimetada eliitüksuseks, peab olema uhke. Ma olen kindel, et teiega võib arvestada iga ohu korral. Täitugu teie soovid! Kolmekordne au teile!“³¹ Niisiis tõstis USS-i aktiivne tegevus Makivka all nende autori-teeti Austria-Ungari armees.

Pärast Makivka lahingut võitles leegion lahingutes Bolehhivi ja Galõtši pärast ning Zavalivi all, Strõpa jõel ja Semõkivtsi all. 22. septembril 1915 reorganiseeriti leegion Ukraina Sitši küttide 1. polguks.³² Selle ülemaks määrati Grõgori Kossak. 26. novembril siirdi polk puhkusele

²⁸ Lytvyn, „Lehion Ukraïns'kyx sičovyx stril'civ,“ 163.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Ignaz Fleischmann (1870–1942). (*Tlk.*)

³¹ *Ukraïns'ki sičovi stril'ci*, 33.

³² Lazarovyč, *Čyn Lehionu*, 41.

Sosnivi, kus ta veetis kogu 1915.–1916. aasta talve. 1916. aastal alustasid sitšlased lahingutegevust juba uue ülema juhtimisel. 16. märtsil vahetas Kossaki sellel ametikohal välja Antin Varõvoda³³. 13. mail võttis 2. pataljon Semjon Goruki juhtimisel sisse positsioonid Strõpa jõe vasakul kaldal. I pataljon E. Lisnjaki juhtimisel paigutati brigaadi reservina Sosnivi põhjaservale.

1916. aastal hakkas Saksamaa ja Austria-Ungari üldine olukord halvenema. Austerlaste pealetung Itaalias nõrgestas nende jõude idarindel. Peale selle alustasid Saksa väed uuesti aktiivset sõjategevust läänerindel. Et kergendada nende rinnete olukorda, aktiveerisid Antandi riigid ka oma sõjategevust, milles peamist rolli mängisid Vene väed.

4. juunil 1916. aastal algas Vene vägede suurpealetung kindral Aleksei Brussilovi juhtimisel. Juunis murdsid venelased mõne tugeva löögiga Austria-Ungari rinde Volõõnias ja edelarindel, misjärel Austria ja Saksa väed olid sunnitud taganema põhjas Stohhida jõe taha, lõunas aga Bukoviina ja Ungari halduspiirile. Taganema pidi ka Austria Lõunaarmee. 11. augustil jättis USS-i polk maha oma positsioonid Strõpa juures ja taganes Potutorõ küla juurde Berežanõ lähedal. Polk sai käsu hoida Potutorõ küla ja Potutorõ-Berežanõ teed. 14. augustil ründasid Vene üksused selles lõigus Austria vägede positsioone. Neil õnnestus puruks lüüa 35. kütirügement (endine 35. *Landwehr*'i jalaväerügement) ja tungida USS-i polgu tiivale. Sitšlaste kaks sotnjat olid sunnitud oma haavatuid sõjaväeljale maha jättes taganema. Suurte jõupingutuste hinnaga ja viimaseid reserve rakendades suudeti vaenlase läbimurre lokaliseerida ning kaotatud positsioonid tagasi võtta. Austria väejuhatuse pani vastutuse selle nurjumise eest sitšlastele, kes tõmmati pärast raskeid lahinguid tagasi Posuhhivi küla piirkonda, kust nad augusti lõpus saadeti kaitsma Lõssonja mäge.³⁴

³³ Antin Varõvoda (Антін Вариво́да, 1869–1936) – lõpetas Austria sõjakooli, viimane auaste polkovnik (kolonel). I maailmasõjas Austria-Ungari armee kompaniitülem, teenis USS-i leegionis. A-st 1918 Ukraina Galiitsia armees, 1918–1919 oli likvideerimiskomisjoni liige Viinis, seejärel Lääne-Ukraina Rahvavabariigi esindaja Tšehhoslovakkias interneeritud Ukraina Galiitsia armee sõdurite ja ohvitseride laagrites. Pärast laagrite likvideerimist 1923. aastal elas Viinis.

³⁴ Osip Dumin (Осип Думін), „Istorija Lehionu Ukraïns'kыx січовыx стрільців, 1914–1918“ (Історія Легіону Українських січових стрільців, 1914–1918), *Dzvin (Дзвін)*, 5–6 (1992): 131.

*Ukraina sõjaväelased Austria-Ungari armees 1916. aasta sügisel.
Foto Igor Kopõtini kogust*

1916. aasta 2. septembri õhtul alustasid Vene väed järjekordset pealetungi Lõunaarmee 55. diviisi positsioonidele, mille koosseisu kuulusid ka sitšlased. Jällegi sattus 35. rügement raskesse olukorda. Neile saadeti appi USS-i I pataljoni üks sotnja, kes aga olid sunnitud edu saavutamata taganema. Järgmise päeva koidikul läksid kolm ülejäänud pataljoni vasturünnakule ning neil õnnestus vaenlase edasiliikumine mõneks ajaks peatada ja olukord stabiliseerida. Operatsiooni olukorrale tähtsat Lõssonja mäe, mis kontrollis teed Berežanõsse, hoidsid oma valduses USS-i kahe sotnja ning ka 35. ja 310. jalaväerügemendi riismed. Vene üksused hakkasid Lõssonja mäe paremalt tiivalt ümber haarama, hõivasid paar naaberkõrgendikku ja löid puruks ühe USS-i I pataljoni sotnja. Seepeale saadeti lahingusse USS-i II pataljon ülesandega võtta tagasi kaotatud positsioonid, millega aga pataljon kõigist jõupingutustest hoolimata siiski toime ei tulnud. Järgmise päeva, 4. septembri hommikul läksid Sitši kütid koos juurde antud üksustega uuesti vasturünnakule, aga ka seda ei saanud edu. Sama päeva õhtul läksid üldisele pealetungile kõik 55. diviisi üksused, kellel lõpuks õnnestus olukord taastada. Lõssonja mäe lahingutes kandsid sitšlased suuri kaotusi: langes 81 meest, haavata sai 293 ja vangi langes 285.³⁵

Pärast lahinguid Lõssonja mäe pärast kandis Vene väejuhatuse oma aktiivse lahingutegevuse lõunasse, jättes 55. diviisi positsioonid mõneks ajaks rahule. Siis viidi USS-i polk puhkuseks diviisi reservi, kuid saadeti juba mõne päeva pärast taas eeslinile positsioonidele Potutorõ küla juures. 29. septembril alustasid Vene väed järjekordset pealetungi 55. diviisi lõigus, et vallutada Berežanõ linna. Rohkem kui ööpäeva kestnud intensiivse suurtükiväe ettevalmistustulega pühitati 129. brigaad faktiliselt minema. Pärast 30. septembri keskpäeva tungis Vene jalavägi tormijooksuga Lõssonja mäele. Vaenlane murdis läbi austerlaste positsioonidest, jõudis ilma vastupanu kohtamata välja Zolota Lõpa jõe orgu ja alustas edasiliikumist Posuhhivi peale. Seejärel sattusid löögi alla USS-i

³⁵ Ivan Кryp'jakevyč, Bohdan Hnatevyč, Zenon Stefaniv *et al.* (Іван Крип'якевич, Богдан Гнатевич, Зенон Стефанів та ін.), *Istoriĵa Ukraïns'koho vijs'ka (vid knjažyĵ časiv do 20-x rokiv XX st.)* (Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.)) (Lviv: Svit, 1992), 337.

pataljonid, mis piirati kiiresti kolmest küljest sisse ja lõigati oma vägedest ära. Mõne tunni jooksul pidasid Sitši kütid ebavõrdset lahingut, kuid appi ei tulnud neile mitte keegi; suurem osa neist langes vangi. Ainult üksikutele õnnestus omade juurde läbi murda.³⁶

Tänu neile mõnele tunnile, kui Sitši kütid kaitsesid kangelaslikult Potutorõ küla, suutis 55. diviisi staap oma reservid järele tõmmata ning venelaste pealetungi peatada. Kaotatud positsioone tagasi võtta aga austrelased siiski ei suutnud.

Pärast Potutorõ lahingut oli USS-i kahest pataljonist järele jäänud ainult mõnikümmend sõdurit ja pioneerisotnja.³⁷ Viimane jäeti rindele, kuid jalaväepataljonide riismed saadeti uue polgu formeerimiseks košši, mis asus Rozvadivi linnas.

USS 1917. ja 1918. aasta sündmustes

1917. aasta 17. märtsil sõitis uus polk, millesse kuulus kuus sotnjat, Berežanõ suunas välja. Polku juhtis uus ülem, rahvuselt tšehh, ooberstleitnant Franz Kikal³⁸.³⁹ Berežanõs käskis 25. korpuse juhatus formeerida kahest kurenist ühe ning nimetada see jälle leegioniks, seega sai polgust taas leegion. Seejärel võtsid Sitši kütid sisse positsioonid Kuropatnõkõ küla juures Berežanõst kirdes, kust nad 15. mail viidi reservi Konjuhõ külast kagusse. Sel ajal oli rindel rahulik, sest teisel pool rinnet toimusid suured muudatused.

1917. aastal 27. veebruaril kukutati Venemaal demokraatliku revolutsiooni tulemusena isevalitsus. 17. märtsil moodustati Kiievis Keskraada, mis alustas Ukrainas autonoomsete võimuorganite loomist. Sõda aga ei olnud veel lõppenud.

³⁶ *Ukraïns'ki sičovi strilci*, 71.

³⁷ Микола Васильович Лазарович (Микола Васильович Лазарович), *Lehion Ukraïns'kyx sičovux strilciv: formuvannja, ideja, borot'ba* (Легион Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба) (Ternopil: Bohdan, 2005), 151.

³⁸ Franz (František) Kikal – Brnost pärit tšehh, Austria-Ungari armee ohvitser, 1917 ooberstleitnant. Oli USS-i kooli ülem, 1917. a veebruarist juunini USS-i leegioni ülem. Langes lahingus Konjuhõ küla juures Ternopili maakonnas.

³⁹ *Ukraïns'ki sičovi strilci*, 88.

1917. aasta 29. juuni hommikul kell viis algas Vene vägede pealetung. Vene üksused andsid tugeva löögi Konjuhhoost põhjas paikneva tšehhi diviisi parema tiiva pihta ning olles selle puruks löönud, jõudsid välja USS-i leegioni positsioonideni. Sitšlased ei teadnud midagi rindel toimuvast, sest neile oli antud käsk istuda punkrites, aga telefoniliinid oli purustanud suurtükitali. Vene üksused möödusid Konjuhhoost ja leegion, mis ei jõudnud vastupanu osutada, langes vangi. Sellest jäi alles ainult üheksa ohvitseri ja 444 sõdurit.⁴⁰ Need mehed viidi Kuropatnõkõ alla, kus pärast täienduse saamist formeeriti USS-i leegion uuesti.

19. juulil algas Austria ja Saksa vägede üldine vastupealetung. 23. juulil väljus USS-i leegion Kuropatnõkõst Kozova suunas. Pärast kaks päeva kestnud lahinguid pöörati leegion lõuna suunas, 27. juulil osales leegion veel mõnes väiksemas lahingus ja jõudis augusti alguses koos teiste Austria armee üksustega välja Zbrutši jõeni. Pärast seda lõppes idarindel aktiivne lahingutegevus.

1917. aasta 7. novembri relvastatud ülestõusuga haarasid enamlased Venemaal võimu ja teatasid sõjategevuse katkestamisest. Rindele jäid peamiselt ukrainlaste üksused, mis allusid Keskraadale.

Augusti lõpus siirdi leegion Zalissjasse ja täiendati veel ühe pataljoni. Seal olid sitšlased kuni jõuludeni. Seejärel lahkusid nad Zalissjast ja suunati Skovjatõnisse ja Šõskivtsisse, kust nad 1918. aasta veebruaris tegid koos Austria armeelega retke varem Venemaale kuulunud Dnepriäärsesse Ukrainasse,⁴¹ täites sellega Keskriikide ja Ukraina Rahvavabriigi vahel 9. veebruaril 1918 sõlmitud Bresti rahulepingut. Lepinguga kohustusid Keskriigid osutama Keskraadale sõjalist abi võitluses bolševike vastu. Seda lepingupunkti täites ületas Austria armee 27. veebruaril endise Vene piiri, et vabastada Paremkalda-Ukraina bolševikest. Retkele lähetati Lõunaarmee, millele allusid 12., 17. ja 25. korpus. USS-i leegion, mis allus 25. korpusele, ületas vana Austria-Vene piiri ja peatus Kamjanets-Podilskõi linnas. Siin suunati leegion üksiku lahingugrupi alluvusse, mida juhatas ertshertsog Wilhelm Habsburg. Temale

⁴⁰ Lazarovyč, *Lehion Ukraïns'kyx sičovyx stril'civ*, 179–180.

⁴¹ Ukr *Наддніпрянина*, üldtermin Parem- ja Vasakkalda-Ukraina kohta. (*Toim.*)

allus leegion kuni Austria-Ungari keisririigi lagunemiseni. Sitšlaste peamiseks ülesandeks sel ajal oli propaganda elanike seas Keskriikide toetuseks ning sõjaväeladude valve ja korra tagamine neile määratud piirkonnas.⁴²

29. aprillil 1918 vahetus Ukrainas riigivõim. Keskraada asemel tuli võimule hetman Pavlo Skoropadskõi. Juunis saadeti USS-i leegion maha suruma Hersoni kubermangu talurahvarahutusi. Sitšlased lämmatasid need ülestõusud diplomaatiliselt, ilma relvajõudu rakendamata. See aga ei meeldinud Austria väejuhatusele ning leegion siirdi Bukoviinasse, kus üksus paiknes kuni Austria-Ungari impeeriumi lagunemiseni.⁴³ Tema viimaseks sõjaliseks ülesandeks oli 13. novembril 1918 moodustatud Lääne-Ukraina Rahvavabariigi kaitsmine Poola vallutajate eest. USS-i leegion kaitses sõjas poolakate vastu Lvivi ja võttis osa veel mõnest lahingust. 1919. aasta jaanuaris Lääne-Ukraina Rahvavabariigi armee reorganiseerimisel saadeti USS-i leegion laiali ning selle isikkoosseis jaotati eri väekoondiste vahel. Nii lõppes esimese ukraina rahvusliku üksuse eksistents.

Naised USS-i leegioni ridades

USS-i leegionis teeninud naiste kogemuse üldistamine ei ole lihtne. Arhiiviallikad peaaegu puuduvad, mistõttu ühed usaldusväärseimad dokumentaalsed tõendid naiste osalemise kohta sõjaväes – peale kütide nimekirjade ning autasustamise ja auastmes ülendamise dokumentide – on lahingutes vahetult osalenute ja nende võitluskaaslaste mälestused. Suur hulk mälestusallikaid avaldati juba kangelannade eluajal, aga mõned neist said alles hiljuti uue elu. Õigluse huvides tuleb nentida, et üks neist ilmasõja „amatsoonidest“ pälvis ka lugupidamise ajalooteaduse silmis – lõviosa nii teaduslikest kui ka publitsistlikest biograafilistest tekstidest USS-i võitlejate kohta on pühendatud Olena Stepanivile. See

⁴² *Za volju Ukraïny: Istorychnyj zbirnyk USS (За волю України: Історичний збірник УСС)* (New York: Vydannja Holovnoi upravly bratstva Ukraïns'kyx sičovyx stril'civ, 1967), 436–437.

⁴³ Monolatij, *Formuvannja*, 77–78.

ei ole imekspandav, sest just tema oli üks naiste sõjalise ettevalmistamise initsiaatoreid juba enne sõda ning kandis naissõduri au väärrikalt läbi kõigi sõjaraskuste.

1914. aasta augusti alguses, kui Gai külas Lvivi lähedal formeeriti leegioni lahinguüksusi, võeti esimese formeeritava USS-i roodu nimekirja esimesed naised: Anna Dmõterko⁴⁴ ja Olena Stepaniv^{45, 46}. Varsti pärast leegioni taandumist Taga-Karpaatiasse panid end tema ridadesse kirja teisedki neid, keda innustas nende sõbrataride eeskuju. Mis küll ajendas neid vastu vanemate tahtmist relvi haarama? Olena Stepaniv meenutas sellega seoses, et teda nagu ka paljusid teisi „juhtis kuum isamaalisus, mis läks kuni eneseohverduseni, soov täita oma kohust ja võimalik, et selle nimel isegi elu anda“.⁴⁷

Taga-Karpaatias astus leegioni veel üks neiu, Sofija Galetško,⁴⁸ kes seetõttu katkestas õpingud Austrias Grazi ülikoolis. 11. septembril 1914 ilmus tema päevikusse uus, väga ilukõneline sissekanne: „Minu unistused täitusid, töötan Ukraina nimel, lähen sepistama paremat tulevikku [---]. Heitsin kõrvale raamatud, teaduse, vana ja rahuliku Grazi, unusta-

⁴⁴ Hanna Dmõterko (Ганна Дмитерко, 1893–1981) – lõpetas 1914 Lvivi õpetajate seminari, „Plasti“ ja „Sitši“ liikumise (Ukraina skaudid) aktivist. 1914. a augustis astus USS-i leegioni, a-st 1915 teenis Grõgori Kossaki pataljonis. Osales mitmes lahingus, hiljem teenis košis (tagalaüksuses). Pärast Lääne-Ukraina Rahvavabariigi moodustamist teenis Ukraina Galiitsia armee 1. brigaadis. Sõdadevahelisel ajal oli kooliõpetaja. 1944 läks Saksamaale, 1949 USA-sse. Suri Edisonis New Jerseys.

⁴⁵ Olena Stepaniv-Daškevič (Олена Степанів- Дашкевич, 1892–1963) – õppis Lvivi ülikooli filosoofiateaduskonnas, noorsoo-, „Sitši“ ja „Plasti“ liikumise aktivist. I maailmasõja ajal horunži, USS-i leegioni rühmaülem. 1915–1917 Vene sõjavangis. 1918. a novembrist rühmaülem Ukraina Galiitsia armee 4. Zolotšivi brigaadis, hiljem Lääne-Ukraina Rahvavabariigi välisasjade sekretariaadi referent. A-st 1922 õpetaja Lvivis. 1944–1949 Lvivi ülikooli dotsent, Ukraina NSV Teaduste Akadeemia majandusinstituudi sektorijuhataja jm. 1949 arreteeriti ja mõisteti MGB erinõupidamisel kümneks aastaks vangilaagrisse. 1956 vabastati Mordvas vangilaagrist, suri Lvivis.

⁴⁶ *Olena Stepaniv – Роман Дашкевич, Спогади і нарису* (Олена Степанів – Роман Дашкевич, Спогади і нарису), toim. Halyna Svarnyk ja Andriy Felonjuk (Галина Сварник, Андрій Фелонюк) (Lviv: Piramida, 2009), 48.

⁴⁷ *Ibid.*, 50.

⁴⁸ Sofija Galetško (Софія Галечко, 1891–1918) – Ukraina noorsooliikumise aktivist, lõpetas Grazi ülikooli filosoofiateaduskonna. I maailmasõja ajal astus halastajaõena USS-i leegioni, 1914. a septembrist horunži ja rühmaülem, mitme sõjalise teenetemärgi kavaler. 1916. a aprillist teenis leegioni košis (tagalaüksuses).

sin lähedased, eksamid ja kõik siin ilmas [---]. Mulle kasvasid tiivad ja ma lendan kuldse päikese poole.⁴⁹

Sel kombel sai Ukraina Sitši küttide leegion väejuhatuse keeldudest hoolimata ainsaks Austria armee üksuseks, kus naised – ilma liialdamata – võitlesid relvaga käes külg külje kõrval meestega. Olles järele andnud galiitslannade meelekindlusele, tegid ohvitserid isegi nalja: „Sõjavägi naisteta on sama kohatu kui talv ilma lumeta.“ Siiski pidid naised väga tihti kasutama kavalust, et sõjaväkke saada. Tuli ette, et sõjaväevormi rõivastunud naised peeti välismaa spioonideks, vahelejäämise korral võeti nad maha sõjaväe vooridelt jne, rääkimata juba sellestki, et sõjaväkke astusid nad mehenime all ja varjasid kõigiti oma sugu. USS-i leegioni kuulunud naistest ei moodustatud eraldi allüksust, nad jaotati ära roodude vahel. Võrdselt meestega pidid nad ületama kõiki sõjaraskusi. „Mulle ei tehtud kõige väiksematki allahindlust ja mul ei olnud privileege võrreldes ülejäänud seltsimeestega,“ meenutas Olena Stepaniv, „mind ei vabastatud ühestki patrullist ega korrapidamisest ja just seda ma tahtsingi [---]. Ma jagasin meestega, oma sõpradega, kõiki rõõme ja muresid ka tegelikkuses.“⁵⁰

Lahingute eest Karpaatide mäekurude pärast 1914. aasta novembris said naised oma esimesed autasud. Olena Stepanivile ja Sofija Galetškole annetati siis hõbedased II klassi vaprusmedalid (*Tapferkeitsmedaille II. Klasse*). Leegion allus Austria 55. diviisile, mille ülem kindral Ignaz von Fleischmann ütles sõdurite rivi ees galiitslannade vaprust tunnustades: „Meie ridadesse astusid ka neid tõestades, et vaprus ei ole ainult meeste tunnuseks. Nad on üles näidanud ebaharilikku julgust ja on eeskujuks, kuidas peab oma kodumaad armastama.“⁵¹ Juba neidude poole pöör-

⁴⁹ Svjatoslav Lypovec'kuj (Святослав Липовецький), „Šljahetnist' i syła. Sičovi strilci – perša ukraїnška armija modernoho tyru“ (Шляхетність і сила. Січові стрільці – перша українська армія модерного типу), *Tužden' (Тиждень)* 41 (154) (8. oktoober 2010).

⁵⁰ Olena Stepaniv (Олена Степанів), *Naperedodni velykux podii: Vlasni perežyvannja i dumky. 1912–1914 rr. (Напередодні великих подій: Власні переживання і думки. 1912–1914 рр.)* (Lviv: Červona Kalyna, 1930), 36–37.

⁵¹ Kost' Levyckuj (Кость Левицький), *Istorija vyzvolnyx zmahanj halyc'kux ukraїnciv z času Svitovoi vijny, 1914–1918: z iljustracijami na pidstavi spomniv i dokumentiv (Istoria vizvolnyx zmahanj galicyckix ukraїnciv z času Svitovoi vijny, 1914–1918: z iljustracijami na pidstavi spomniv i dokumentiv)* (Lviv: Nakladom vlasnym, 1929), 88.

dudes märkis ta: „[---] esimest korda on mul õnn autasustada medaliga naisterahva vaprust ja mind rõõmustab, et teie rinnal särab nüüd aumärk, mida [seni] võis saada ainult meessoost sõdur.“⁵²

Meeskolleegid aga ei suhtunud oma naiskaasvõitlejatesse mitte alati nõnda ülistavalt. Siiski, nii kummaline kui see ka on, ei teinud reasõdurid, enamasti külapoisid, vahet suhtumises mees- ja naisülematesse, sest, nagu meenutas Olena Stepaniv, „nad teadsid, et me oleme oma ohvitseriaustme välja teeninud“.⁵³ Hoopis haritlased, enamasti nooremad reservohvitserid, endised üliõpilased, keda ajendasid ambitsioonid, võisid teha naiste suhtes „isegi tegusid, mis võinuksid ära teenida karistuse“.⁵⁴ Naised aga ei pööranud sellele tähelepanu, vaid, nagu meenutas Olena Stepaniv, nad „ei kurtnud ei väsimuse ega toidu üle, üksnes tahtsid teha veel rohkem ja veel paremini täita oma ülesandeid“.⁵⁵

Oma kõrget väärtust sõjaväelasena ilmutasid naised lahingute ajal Makivka mäe pärast 1915. aasta mais. Ossip Budžõnovskõi, sotnjaülem, kirjutas oma kolleegist Olena Stepanivist, kes oli siis rühmaülem: „Ma nägin teda ainult lahingu esimesel päeval ja tormijooksude ajal [---]. Ta käitus, nagu peab käituma üks ohvitser: ta läks, revolver käes, ettenähtud kaugusel oma rühmast, julgustades oma sõdureid edasi liikuma [---]. Tema tegevus ei erinenud mitte millegi poolest oma teenistust kohusetundlikult kandva vastutava ohvitseri tegevusest.“⁵⁶ Teised leegioni sõdurid meenutasid, et ta oli oma sõjaväeliste kohustuste täitmisel otse tüütuseni täpne, tundis hästi relvi, ei kartnud raskeid ülesandeid ning oli kartmatu ja füüsiliselt tugev.⁵⁷ Makivka mäe kaitsel näitas mehisust üles ka teine naissõdur, bukoviinlanna Irõna Kuz, „kes rünnakul

⁵² *Ibid.*

⁵³ Irena Vil'de (Ирена Вільде), „Olena Stepaniv kolys' i teper“ (Олена Степанів колись і тепер), *Žinoča dolja (Жіноча доля)* 9–10 (1939): 14.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ Hanna Dmyterko (Ганна Дмитерко), „Pid Lisovyčamy“ (Під Лісовиччями), *Nova Xata (Нова Хата)*, 2 (1934): 2.

⁵⁶ Osyp Nazaruk (Осип Назарук), „Характерыстыку старšын USS. Olena Stepaniv, хорунжый USS“ (Характеристики Старшини УСС. Олена Степанів, хорунжий УСС), – *Olena Stepaniv – Roman Daškevyč, Spohady i narysy*, toim. Halyna Svarnyk ja Andrij Felonjuk (Галина Сварник, Андрій Фелонюк) (Lviv: Piramida, 2009), 130.

⁵⁷ *Ibid.*, 129.

tungis kuni vene kuulipildujani ja hävitas selle koos meeskonnaga ühe käsigranaadiga.⁵⁸ 29. mail 1915, lahingus Lessovõtši küla juures Bolehivi lähedal langes Olena Stepaniv venelaste kätte vangi ja oli sõjavangis kuni 1917. aasta veebruarirevolutsioonini. I maailmasõja rindele ta enam tagasi ei pöördunud.

1915. aasta augustis külastas USS-i leegioni ühe Viini ajalehe korrespondent Ferenc Molnár. Ta kirjutas oma artiklis, et ukraina üksuste koosseisu „kuuluvad ettenähtud välivormi rõivastatud neid, kes kannavad rindeteenistust [---] võrdselt meestega. Nad kannavad vintpüsse, annavad sõjaväelise vandetöötuse, neile omistatakse sõjaväelisi auastmeid ja nad saavad sõjalisi autasusid. Rahvusvahelise õiguse järgi on nad samasugused sõdurid, nagu on mehedki.“⁵⁹ Nendeks „hirmsateks“ sõduriteks olid aga kaunid naised, kelle kirjelduse leiame allpool. Näiteks Sofija Galetško oli kirjelduse järgi „blond, ebatavaliselt naiselik, peente näojoontega, väga tõsine ja väga ilus [---], aga tema silmades peegeldub mingisugune salaja unistav vaimustus“. Irõna Kuzi väljanägemine oli mehisem, ta oli „pikka kasvu, tugev. Ilus, lühikeseks lõigatud juuste ja julge pilguga.“⁶⁰ Veidi hiljem, 1916. aastal, avaldati tohututes tiraažides postkaarte USS-i leegioni naissõdurite piltidega, sõjaväevormis ja saabli või püstoliga võöl ning kollase-helesinise kokardiga mütsil. Ühtaegu hakkasid ajalehed esitama fakti, et Austria-Ungari armees on naissõdurid, keda ülendatakse ka ohvitserideks, unikaalse ilminguna Euroopa ajaloos. Tänu sellele võeti Olena Stepanivi, kes naasis Vene sõjavangist, Skandinaavia maades vastu suure entusiasmi. Temast kui tuntud naisohvitserist kirjutasid Soome, Rootsi ja Norra ajalehed.⁶¹

Enamik neidusid alustas oma sõjaväeteenistust USS-i leegionis kõõgiabilise või sanitari ametikohal, aga Olena Stepaniv tahtis olla ainult lahinguallüksustes. Nähtavasti 1914. aasta lõpul ülendati ta esimesse

⁵⁸ Franc Mol'nar (Франц Мольнар), „Divčata-bojovyky u rozstril'nij (Zvit voennoho korespondenta iz Halyc'kocho frontu. Sxidna Halycyna, 13 serpnja 1915 r.)“ (Дівчата-бойовики у розстрільний (Звіт воєнного кореспондента із Галицького фронту. Східна Галичина, 13 серпня 1915 р.)), – *Olena Stepaniv – Roman Daškevyč, Spohady i narisy*, toim. Halyna Svarnyk ja Andrij Felonjuk (Галина Сварник, Андрій Фелонюк) (Lviv: Piramida, 2009), 147.

⁵⁹ *Ibid.*, 146.

⁶⁰ *Ibid.*, 186.

⁶¹ Lazarovyč, *Lehion Ukraïns'kyx sičovyx stril'civ*, 167.

ohvitseriauaastmesse, milleks Austria-Ungari armees oli lipnik (*Fähnrich*, USS-i leegionis horunži).

1918. aasta alguses vabastati naised sõjaväeteenistusest. See oli nii mõnelegi neist isiklik tragöödia. Näiteks horunži Sofija Galetško ei näinud endal enam tulevikku väljaspool sõjaväge. Sõja ajal tegi ta läbi kuulsusrikka lahingutee – oli sanitar, luuraja, laskur ja rühmavanem. 1914. aasta lõpul autasustati teda hõbedase II klassi vaprusemedaliga ja ta ülendati veltveebliks (alamhorunži). Mõne aja pärast sai ta horunži (lipniku) auastme. 1915. aasta kevadel võttis Sofija Galetško osa lahingutest Makivka mäe pärast. 1917. ja 1918. aastal teenis ta tagalaüksuses, USS-i leegioni košis.⁶² Olena Stepanivi mälestuste järgi armastas Sofija Galetško „liikumist, pidevat vaheldust ja sõjaväeelu ning suhtus väga tõsiselt oma ohvitserikohustustesse“: „Tema korteris nägin ma enamasti sõjaasjanduse õpikuid. Ta uuris ja lahendas õhinal erinevaid taktikalisi ülesandeid.“⁶³ Nagu märgivad tema kaasvõitlejad, mehed ja naised, suhtus Sofija Galetško fanaatiliselt talle pandud ülesannete täitmisse. Ajaks, kui ta sai võimaluse tagasi pöörduda tsiviilellu ja jätkata oma õpinguid Grazi ülikoolis, oli ta füüsiliselt ja moraalselt kurnatud. Ilmselt oli see põhjuseks, miks noor neiu hukkus väljaselgitamata asjaoludel 31. augustil 1918. aastal (ühe versiooni järgi tegi ta enesetapu, viskudes Bõstrõtsja mägiõjke).⁶⁴

Sõja julmusest ja raskusest hoolimata leidis USS-i leegionis koht ka romantilistele suhetele. Lahingukeerises elu ja surma peale leidsid teineteist Hanna Dmõterko ja Vassil Ratõtš ning Olga Pidvõssotska ja Mõkolai Malõtskõi. Olena Stepaniv sai Austria-Ungari armee ohvitseri ja ühe „Sitši kütid II“ organiseerija Roman Daškevõtši abikaasaks.⁶⁵ Koos oma meestega sattusid nad Ukraina 1917.–1921. aasta rahvusliku vabastusliikumise keerisesse. Pärast kunagi nii võimsa Austria-Ungari monarhia

⁶² Hanna Dmyterko-Ratyč (Ганна Дмитерко-Ратич), „Zi zboeju v rukah (Pam’jati Sofii Halečko)“ (Зі зброєю в руках (Памяті Софії Галечко)), *Naše Žyttja (Наше життя)* 10 (1958): 3–5.

⁶³ „Sofija Halečko. V 25-tu ričnyusju smerti“ (Софія Галечко. В 25-ту річницю смерті), – *Olena Stepaniv – Roman Daškevuč, Spohady i narysy, toim.* Halyna Svarnyk ja Andrij Felonjuk (Галина Сварник, Андрій Фелонюк) (Lviv: Piramida, 2009), 79.

⁶⁴ Dmyterko-Ratyč, „Zi zboeju v rukah,“ 3–5.

⁶⁵ *Olena Stepaniv – Roman Daškevuč*, 82.

kokkuvarisemist oli neil abi oma sõjalisest kogemusest, sest nüüd nõudis seda kodumaa, mille nimel kandsid nad kõiki ilmasõja raskusi.

Ei ole teada, kui palju oli üldse naisi USS-i leegionis. Sellega seoses nimetame ainult nimed, mis torkavad silma saja aasta taguse ajaloo koltnud lehekülgedelt: Olena Stepaniv, Hanna Dmõterko, Sofija Galetško, Olga Pidvõssotska, Pavlõna Rõss, Mõhhailõna Pavlõšin, Irõna Kuz, Vas-sõlõssa Oštšõpko, Maria Batšõnskaja, Stefanija Novakovskaja. Aga kui palju oli neid noori neide, sageli vaevu 20-aastasi, üliõpilasi ja gümna-siste, kes kadusid sõjakeerisesse, jätmata meile oma nime?

Omamoodi kokkuvõtteks I maailmasõja aastatel USS-i leegioni rida-des teeninud Galiitsia naiste saatusest tsiteeriksin ühte selle sõja läbi teinud naisvõitlejat. Olena Stepaniv:

Nüüd ma mõistan, miks meie, kes me olime saanud samasuguse ette-valmistuse nagu ülejäänud kütid, ei astunud suure ilmasõja ajal välja üheskoos. Sellepärast, et toona ei mõistnud me veel täielikult, mil-list tööd peaksid naised sõja ajal tegema. Me ei mõtisklenud selle üle, ei arutanud seda ega teinud endale ka selget plaani – kes peab naine olema sõja ajal? Eri relvaliikide ja teenistuste rindevõitleja? Jalaväelane, ratsaväelane, suurtükiväelane, telefonist, maakuulaja, sapöör, pioneer, sanitar või halastajaõde (vähemalt üks „naiselik“ vorm)? Või pidi naine leidma endale koha tagalas, ladudes, intendantuuris, hospitalides? Aga võib-olla hoopis võtma üle rindele läinud meestest vabanenud ameti-kohad tsiviilteenistuses, vabrikutes? Aga võib-olla ta peaks olema kõik-jal – vastavalt oma võimetele ja annetele, tublidusele ja soovidele? Jah! Meie [---] ei kujutanud endale selgelt ette oma ülesandeid ei enne sõda, suure ilmasõja ajal ega ka mitte 1918. aasta novembripäevil. Me haara-sime selle järele, mis sattus, või selle järele, millega olime harjunud sajandite jooksul (pesuküna ja köögikulp), aga kus peaks olema meie koht, mis meile kuulub? Me ei tõestanud ega selgitanud välja, missugune töö sobib naisele sõja ajal kõige rohkem ja on vastavuses tema teadmiste, tegemiste, vanuse ja füüsilise jõuga.⁶⁶

⁶⁶ Olena Stepaniv – Roman Daškevyč, 82.

USS-i leegioni ja tema ridades võidelnud naiste siin kirjeldatud kangelaslikkusest hoolimata ei ülehinda me nende tähtsust. On selge, et oma väikese arvuga ei otsustanud nad I maailmasõja saatust rinnetel, kus pidasid suuri lahinguid mitmemiljonilised armeed. See aga ei vähenda mingilgi määral mehise ukraina noorsoo ja tema kangelasliku võitluse olulisust. USS-i leegionist sai ukraina rahvuse teadvustatud poliitilise taassünni katalüsaator. Ei ole aga liialdus väita, et ukraina neidude aktiivne eluhoiak ja kangelaslikkus, millega nad käisid väärikalt läbi kõik I maailmasõja katsumused, olid tõeliselt ainulaadsed.

Vene ja ukraina keelest tõlkinud Toomas Hiio

Bibliograafia

- Dmyterko, Hanna (Дмитерко, Ганна). „Pid Lisovyčamy“ (Під Лісовиччами), *Nova Xata (Нова Хата)* 2 (1934).
- Dmyterko-Ratyč, Hanna (Дмитерко-Ратич, Ганна). „Zi zboeju v rukach (Pam’jati Sofii Halečko)“ (Зі зброєю в руках (Памяті Софії Галечко)), *Naše Žyttja (Наше життя)* 10 (1958).
- Dumin, Osip (Думін, Осип). „Istorija Lehionu Ukraïns’kux sičovux stril’civ, 1914–1918“ (Історія Легіону Українських січових стрільців, 1914–1918), *Dzvin (Дзвін)* 5–6 (1992).
- Hirnjak, Nykyfor (Гірняк, Никифор), *Orhanizacija i duchovnyj rist Ukraïns’kux sičovux stril’civ (Організація і духовний ріст Українських січових стрільців)*. Philadelphia: Ameryka, 1955.
- Holovac’kyj, Ivan (Головацький, Іван), *Dmytro Vitovs’kyj – orhanizator Lystopadovoho čynu (Дмитро Вітовський – організатор Листопадового чину)*. Lviv: Halyc’ka vydavnyča spilka, 2005.
- Kryp’jakevuč, Ivan, Hnatevuč, Bohdan, Stefaniv, Zenon et al. (Крип’якевич, Іван; Гнатевич, Богдан; Стефанів, Зенон. та ін.). *Istorija Ukraïns’koho vijs’ka (vid knjažyž časiv do 20-x rokiv XX st.) (Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.))*. Lviv: Svit, 1992.
- Lazarovuč, Mykola (Лазарович, Микола). *Čyn Lehionu Ukraïns’kux sičovux stril’civ na Ternopilli (druha polovyna 1915 – počatok 1918) (Чин Легіону Українських січових стрільців на Тернопілі (друга половина 1915 – початок 1918 р.))*. Ternopil: Bohdan, 2012.

- Lazarovyč, Mykola Vasyľovyč (Лазарович, Микола Васильович). *Lehion Ukraïns'kyx sičovyx stril'civ: formivannja, ideja, borot'ba* (Легион Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба). Ternopil: Bohdan, 2005.
- Levuckyi, Kost' (Левицький, Кость). *Istorija vyzvolnyx zmahani' halyc'kyx ukraïnciv z času Svitovoi vïjny, 1914–1918: z iljustracijami na pidstavu spomniv i dokumentiv* (Історія визвольних змагань галицьких українців з часу Світової війни, 1914–1918: з ілюстраціями на підставі споминів і документів). Lviv: Nakladom vlasnym, 1929.
- Lyrovets'kuj, Svjatoslav (Липовецький, Святослав). „Šljaxetnist' i syła. Sičovi strilci – perša ukraïnska armija modernoho typu“ (Шляхетність і сила. Січові стрільці – перша українська армія модерного типу), *Tužden' (Тиждень)* 41 (154), 8. oktoober 2010.
- Lytvyn, Mykola, Naumenko, Kim (Литвин, Микола, Науменко, Кім). *Istorija halyc'koho strilectva* (Історія галицького стрілецтва). Lviv: Kamenjar, 1991.
- Lytvyn, Mykola Romanovyč (Литвин, Микола Романович). „Lehion Ukraïns'kyx sičovyx stril'civ: vijs'kove navčannja, vuhovannja, bojovuj šljah“ (Легион Українських січових стрільців: військове навчання, виховання, бойовий шлях), – *Velyka vïjna 1914–1918 rr. i Ukraïna* (Велика війна 1914–1918 рр. і Україна), 1. kd. Kiïev: Klio, 2014.
- Mol'nar, Franc (Мольнар, Франц, Molnár, Ferenc). „Divčata-bojovyky u roz-stril'nij (Zvit voennoho korespondenta iz Halyc'kocho frontu. Sxidna Halyčyna, 13 serpnja 1915 r.)“ (Дівчата-бойовики у розстрільній (Звіт воєнного кореспондента із Галицького фронту. Східна Галичина, 13 серпня 1915 р.)), – *Olena Stepaniv – Roman Daškevyč, Spohady i narysy* (Олена Степанів – Роман Дашкевич, Спогади і нариси), toim. Halyna Svarnyk ja Andrij Felonjuk (Галина Сварник, Андрій Фелонюк). Lviv: Piramida, 2009.
- Monolatiij, Ivan (Монолатій, Іван). *Formivannja ta bojovuj šljah Ukraïns'kyx sičovyx stril'civ, 1914–1918 rr.* (Формування та бойовий шлях Українських січових стрільців, 1914–1918 рр.). Kiïev: Tempora, 2008.
- Nazaruk, Osyp (Назарук, Осип). „Характерыстыку старшын USS. Olena Stepaniv, хорунжуй USS“ (Характеристики Старшини УСС. Олена Степанів, хорунжий УСС), – *Olena Stepaniv – Roman Daškevyč, Spohady i narysy* (Олена Степанів – Роман Дашкевич, Спогади і нариси), toim. Halyna Svarnyk ja Andrij Felonjuk (Галина Сварник, Андрій Фелонюк). Lviv: Piramida, 2009.

Naumenko, Kim Jelisejevič (Науменко, Ким Елисеевич). „Ukrainskie voennye formirovanija Avstro-vengerskoj armii v Pervoj mirovoj vojne (po dokumentam arxivov Ukrainy)“ (Украинские военные формирования Австро-Венгерской армии в Первой мировой войне (по документам архивов Украины)), – *Poslednjaja vojna Rossijskoj imperii: Rossija, mir nakanune, v ходе i posle Pervoj mirovoj vojny po dokumentam rossijskix i zarubežnyx arxivov* (Последняя война Российской империи: Россия, мир накануне, в ходе и после Первой мировой войны по документам российских и зарубежных архивов). Moskva: Nauka, 2006.

Olena Stepaniv – Roman Daškevuč, *Spojadi i narysy* (Олена Степанів – Роман Дашкевич, Спогади і нариси), toim. Halyna Svarnyk ja Andrij Felonjuk (Галина Сварник, Андрій Фелонюк). Lviv: Piramida, 2009.

„Sofija Halečko. V 25-tu ričnycju smerti“ (Софія Галечко. В 25-ту річницю смерті), – *Olena Stepaniv – Roman Daškevuč, Spojadi i narysy* (Олена Степанів – Роман Дашкевич, Спогади і нариси), toim. Halyna Svarnyk ja Andrij Felonjuk (Галина Сварник, Андрій Фелонюк). Lviv: Piramida, 2009.

Stepaniv, Olena (Степанів, Олена). *Napredodni velykux podii: Vlasni perežuvannja i dumky. 1912–1914 rr.* (Напередодні великих подій: Власні переживання і думки. 1912–1914 рр.). Lviv: Červona Kalyna, 1930.

Za volju Ukraїny. Istoryčnyj zbirnyk USS (За волю України. Історичний збірник УСС). New York: Vydannja Holovnoї upravu bratstva Ukraїns'kux sičovyx stril'civ, 1967.

Ukraїns'ki sičovi stril'ci, 1914–1920: preprint. vidtvorennja z vyd. 1935 r. (Українські січові стрільці, 1914–1920: препринт. відтворення з вид. 1935 р.). Lviv: Slovo, 1991.

Vil'de, Irena (Вільде, Ірена). „Olena Stepaniv kolys' i tepet“ (Олена Степанів колись і тепер), *Žinoča dolja* (Жіноча доля), 9–10 (1939).